

Культурна революція – найефективніший аतिकризовий засіб

Олександр Костенко,
доктор юридичних наук,
академік Академії правових наук України,
завідуючий відділом Інституту держави і права
ім. В. Корецького НАН України

Україна перебуває нині у стані, за якого активізуються й урізноманітнюються загрози її нормальному існуванню. Глобальна економічна криза є лише однією з таких загроз, яка має визначатися як загроза національній безпеці. Це зумовлює необхідність модернізації самої концепції національної безпеки, гострою, зокрема, стає потреба у адекватних уявленнях про сучасні кризові загрози національній безпеці і адекватних цим уявленням заходах протидії. Якщо такі уявлення не будуть адекватними, то й дії для забезпечення соціального прогресу, що є основою національної безпеки, не можуть бути ефективними.

Є чимало підстав вважати, що чинна концепція національної безпеки України не відповідає сучасним реаліям, зокрема, й кризогенним факторам, які існуючим сьогодні. Основна вада концепції полягає у недооцінці кризогенних загроз соціального характеру, у тому числі загроз ідеологічного, політичного, економічного, правового, морального, релігійного, інформаційного та інших їх видів, що породжуються людським фактором. Саме тому антикризова концепція має бути реформована на основі визнання визначальної ролі у забезпеченні національної безпеки соціальних чинників, основою яких є людський фактор, а саме – воля і свідомість людей. На нашу думку, саме стан волі і свідомості людей в Україні є визначальним чинником соціального прогресу, який є основою національної безпеки України. Решта чинників діє у механізмі забезпечення національної безпеки залежно від стану волі і свідомості людей. Цей стан утворює феномен, який називається **соціальною, тобто політичною, економічною, правовою, моральною культурою громадян**. Саме вона є основою соціального прогресу будь-якого народу, а отже основним антикризовим чинником. Образно кажучи, культура – мати порядку.

Саме неналежною соціальною (тобто політичною, економічною, правовою і моральною) культурою громадян зумовлюється те, що в Україні сьогодні демократія набула форму псевдодемократії, підприємництво – псевдопідприємництва, право – псевдоправа, мораль – псевдоморалі тощо. Лише зі зміною соціальної культури громадян розпочнеться в Україні соціальний прогрес, що виведе країну з теперішньої кризи.

Це, зокрема, означає, що безпека людей, у тому числі й національна безпека, також визначається їх соціальною культурою. Від неї залежить, як діятимуть усі інші засоби забезпечення національної безпеки. Отже **джерелом соціального прогресу і заснованої на ньому національної безпеки слід визнати громадянське суспільство, яке втілює в собі прогресивну соціальну культуру громадян**. На підставі цього і має розвиватися сучасна концепція соціального прогресу в Україні. А соціальний прогрес є єдиним шляхом виходу з будь-якої кризи в суспільстві.

А якщо так, то головним важелем докладання зусиль для наукового забезпечення соціального прогресу, що має вивести Україну з кризи, є прогрес громадянського суспільства, а саме – розвиток соціальної, тобто ідеологічної, політичної, економічної, правової, моральної, релігійної та іншої культури громадян. Для цього в сучасних умовах необхідним стає пріоритетний розвиток соціальних (у тому числі й гуманітарних) наук відносно несціальних, тобто так званих природничих наук. Жодні досягнення природничих (у тому числі й технічних) наук не можуть забезпечити соціальний прогрес, якщо свою визначальну роль не виконують соціальні (у тому й числі гуманітарні) науки, які формують соціальну культуру громадян.

Іншими словами, навіть найкращі у світі інструменти безпеки (у тому числі й ті, що ґрунтуються на останніх досягненнях природничих наук і техніки) не можуть самі по собі забезпечити національну безпеку в країні, якщо її громадяни не мають розвинутої соціальної культури, згідно з якою ці інструменти вони мають приводити в дію, тобто застосовувати. Більше того, те, що може бути інструментом безпеки, може стати чинником загрози національній безпеці, якщо ним користуватимуться громадяни, які не мають належної соціальної культури. (Тут доречною є відома метафора про дикуна з атомною бомбою в руках). Тому саме громадяни, які мають належну соціальну культуру, є основним антикризовим чинником – гарантом національної безпеки. Соціальна культура громадян є найпотужнішою зброєю для забезпечення національної безпеки. А озброїти нею громадян можна лише за допомогою соціальних (у тому числі й гуманітарних) наук.

Про необхідність підвищення ролі соціальних наук у забезпеченні національної безпеки свідчить і те, що навіть у доктрині сучасної стратегічної розвідки усе більше перевага визнається за соціальними науками. Теоретик розвідки Дж. Петті пише: „Як війна, так і мир за

природою своєю „всезагальні”, і це вимагає від розвідки надзвичайного розширення форм і методів роботи, у тому числі й використання усіх останніх досягнень соціальних наук”.

Якщо так ставиться питання у стратегічній розвідці, то тим більше воно має так ставитися в інших сферах національної безпеки, де визначальна роль соціальних (у тому числі й гуманітарних) чинників ще більш очевидна. Наприклад, визначальна роль цих чинників у механізмі сучасних антропогенних катастроф, зокрема Чорнобильської, з часом для дослідників стає все більш очевидною. Це ж стосується і механізму різних соціальних катаклізмів і міжнародних конфліктів. До речі, сучасна економічна криза, яка вразила усі країни, теж спричинена глобальною кризою соціальної (ідеологічної, політичної, економічної, правової, моральної, релігійної тощо) культури. Без модернізації соціальної культури людей, яка зможе вивести людство на шлях соціального прогресу, ця криза не може бути подолана. Досвід такої модернізації людство вже мало у вигляді Просвітництва XVII – XVIII століть. Тепер настав час для так званого Нового Просвітництва, яке має вивести світ з глобальної кризи.

Соціальний прогрес в Україні, що забезпечить їй національну безпеку, теж може відбутися лише завдяки включенню наших громадян у контекст Нового Просвітництва, яке має стати глобальним процесом. Це, зокрема, означає, що сподівання на те, що самочинно з’явиться звідкись чудодійна „політична воля” і наведе в Україні порядок, є шкідливою ілюзією. Прогресивна „політична воля” може з’явитися лише під впливом громадян, що мають належну соціальну культуру, сформовану Новим Просвітництвом. Це – політична закономірність.

Іншими словами, **просвітництво – вище політики, а просвітителі – вище політиків**. Тому для соціального прогресу в Україні найбільше можуть зробити просвітителі, а не політики. Саме просвітителі, що утворюють справжню еліту суспільства, формуючи соціальну культуру громадян, здатні вивести суспільство на шлях соціального прогресу. **Нинішня українська псевдоеліта є найбільшою загрозою для України.**

В сучасних умовах видатна просвітницька місія належить університетам. Тому можна стверджувати наступну тезу: „Долго народів визначають університети, а не партії, уряди чи парламенти!”

Без культуризуючого просвітництва громадяни вражаються комплексом сваволі і ілюзій, який є коренем усіх антропогенних (тобто похідних від людини) загроз національній безпеці.

Концентрованою формою усіх антропогенних загроз національній безпеці є злочинність. Кримінальний кодекс будь-якої країни визначає ці загрози як злочини. В Україні злочинність (зокрема — корупційна) створила стан кризи національної безпеки. Вона набрала характеру тотальної загрози національній безпеці, яка є основною перешкодою, що не дозволяє нашій країні стати на шлях соціального прогресу. Така

злочинність набрала особливої форми – вона стала кризогенним чинником, що може звести нанівець будь-які реформи. Це сьогодні проблема №1 для національної безпеки України: лише той, хто зможе її вирішити завдяки використанню соціальних наук, виведе українське суспільство на шлях прогресу. Так, як це зробив свого часу Ф. Д. Рузвельт, вивівши США зі стану Великої депресії. А вдалося це йому завдяки використанню останніх досягнень соціальних наук. Так само, до речі, як і Наполеону, який спирався на досягнення соціальних наук при здійсненні прогресивних реформ у Франції.

Однією з причин невдач реформ, які здійснюються сьогодні в Україні, є те, що вони не ґрунтуються на досягненнях соціальних наук, а інколи є навіть антинауковими. Та якщо українські реформатори захочуть скористатися з досягнень соціальних наук, то чи будуть здатні ці науки забезпечити прогресивні реформи в Україні? Сьогодні соціальні науки в Україні, будучи знехтуваними, поки що не готові виконати цю місію. Вони ще не досягли відповідного рівня розвитку. Вони ще не повністю звільнилися від „комплексу” волюнтаризму і утопізму, який сформувався у них під впливом комуністичної ідеології.

Отже соціальні науки потребують „переформатування” на нових методологічних засадах, аби повністю звільнитися від того комплексу. Таке „переформатування” може бути здійснено на основі методологічного **принципу соціального натуралізму**, який є єдиним засобом подолання „комплексу” соціального волюнтаризму і утопізму – джерела усіх соціальних криз. Цей принцип полягає у визнанні соціального природним при вирішенні **світоглядної проблеми №1: „Чи є соціальне природним?”**. Лише при такому вирішенні світоглядної проблеми №1 соціальні науки в Україні можуть стати основою Нового Просвітництва, яке забезпечуватиме соціальний прогрес нашого суспільства, що є підґрунтям національної безпеки. Спроби такого „переформатування” соціальних наук на основі методологічного принципу соціального натуралізму вже здійснювалися нами (Див. про це, зокрема: **Костенко О. М.** Культура і закон – у протидії злу. – Київ: Атіка. – 2008. – 352 с.; **Костенко О. М.** Проблема №1 сучасної цивілізації (в українському контексті). – Черкаси: СУЕМ. – 2008. – 112 с.; **Костенко О. М.** Як вийти на шлях соціального прогресу (10 тез до дискусії щодо антикризової реформи соціальних наук) // Вісник національної академії наук України. – 2009. – №1. – С. 68 - 76).

На нашу думку, сьогодні є достатньо підстав вважати, що існують симптоми кризи соціальних наук, яка повинна привести до своєї рідної „наукової революції”. Зокрема, можна вже зараз передбачити, що революційні зміни у методології соціальних наук на основі принципу соціального натуралізму призведуть до **конвергенції соціальних і несоціальних („природничих”) наук** (у дусі ідей В. Вернадського). Таке „оздоровлення” соціальних наук зробить їх ефективним засобом забезпечення соціального прогресу, що є основою національної безпеки.

На основі методологічного принципу соціального натуралізму має формуватися нова, „натуралістична” соціальна культура громадян, складовими якої стануть такі соціальні (і гуманітарні) науки, як „натуралістична” філософія, „натуралістична” соціологія, „натуралістична” політологія, „натуралістична” економічна наука, „натуралістична” юриспруденція, „натуралістична” психологія, „натуралістична” педагогіка тощо. Основна ідея „натуралістичної” соціальної культури людини полягає у визнанні того, що соціальний прогрес відбувається шляхом пристосування волі і свідомості людей до законів Матері-Природи, а не шляхом ігнорування чи навіть порушення природних законів, які діють у сфері політики, економіки, права, моралі тощо, що викликає різні соціальні кризи.

У механізмі забезпечення соціального прогресу, згідно з ідеєю соціального натуралізму, важливу роль відіграє поділ суспільства на еліту і масу. При цьому слід відрізняти справжню еліту від псевдоеліти. Справжня еліта – це люди, які мають передову соціальну (політичну, економічну, правову, моральну) культуру. Їх роль полягає в тому, щоб вести за собою масу шляхом соціального прогресу. Такий поділ цілком природний, тобто відповідає законам соціальної природи. Протиприродним є стан суспільства, за якого цього поділу немає. Якщо в суспільстві немає справжньої еліти, то її місце посідає псевдоеліта. Вона і стає гальмом на шляху до соціального прогресу, затримуючи розвиток соціальної культури громадян.

Для активізації потенціалу соціальних наук у забезпеченні антикризового соціального прогресу і національної безпеки в Україні слід застосувати **усі доступні засоби формування прогресивної соціальної культури громадян, апробовані у світовій практиці**. Зокрема: запровадити заходи, спрямовані на підвищення ролі держави у формуванні соціальної культури громадян за допомогою еліти; організувати всеукраїнські дискусії з нагальних для країни суспільних проблем, які сприяли б формуванню у громадян соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури; пропагувати і популяризувати за допомогою еліти досягнення соціальних наук, необхідні для розвитку соціальної культури громадян; запровадити формування передової соціальної (зокрема, політичної, економічної, правової, моральної) культури особи у школі; реформувати університети для підвищення їх ролі у формуванні соціальної культури громадян; на конкурсній основі з еліти, озброєної передовою соціальною культурою, створити творчі колективи експертів для розв’язання актуальних проблем суспільного життя, які мають значення для соціального прогресу і національної безпеки тощо.

Отже для виходу з кризи Україні потрібна заснована на досягненнях соціальних наук культурна „революція” у світогляді громадян (яку може здійснити справжня еліта, у тому числі через університети), яка стане „мотором” соціального прогресу в країні.